

Barriers to Transition from Face-to-Face Education to Virtual Education: An Insight from the Content Analysis of the Lived Experience of Junior High School Teachers

M. Nikkhah¹, S. Valipour Hafeshjani *², S. Kazemianpour³

1. Associate Professor, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran. m.nikkhah22@cfu.ac.ir

2. **Corresponding Author**, Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran. Sh.valipour@cfu.ac.ir

3. Secretary of Education, Tehran, Iran. shima.kazemian.p@gmail.com

ABSTRACT

Keywords

Electronic education,
face-to-face education,
lived experience,
theme analysis,
Corona era,
junior high school,
Gotvand city.

¹. Corresponding author
Sh.valipour@cfu.ac.ir

Received: 2026/07/22
Reviewed: 2026/08/06
Accepted: 2026/08/11

Background and Objective: The aim of the study was to study the problems and barriers to transition from face-to-face education to electronic education, based on the insights from the content analysis of the lived experience of junior high school teachers in Gotvand city. **Methods:** The qualitative research approach and the data collection method were a survey that were collected through semi-structured interviews with teachers in the field of their lived experience. The statistical sample of the study was selected purposively (until theoretical saturation was reached) from among the Persian literature teachers in the junior high school of Gotvand city (15 people). The validity of the interview questions was confirmed by six colleagues of Farhangian University. The results from the lived experience of the teachers were extracted with the help of Maxqda10 software for content analysis and basic, level 1 and 2 organizer, and comprehensive themes. The validity of the analyses was reviewed and confirmed in collaboration with four colleagues of Farhangian University. **Findings:** According to the research results, 82 basic themes were inductively extracted in the form of 14 organizing themes of level 1 and 4 organizing themes of level 2, including human problems (level 1 knowledge, competence, and attitude themes), cultural/social (cultural and social), infrastructure (hard and software, material, financial, organizational-administrative), and educational/curricular (goals, content, and educational materials, teaching methods, and evaluation), for the comprehensive theme of the problems of transition to electronic education. **Conclusion:** Considering the technological developments in today's world and despite the necessity of a gradual transition from face-to-face education to electronic education, the experience of the Corona era indicates that the implementation of this has always faced numerous problems, and it is necessary to pay attention to these problems and challenges and provide solutions to deal with them for the successful implementation of electronic education.

ISSN (Online): 2645-7164

DOI: 10.48310/edup.2026.23825.1486

Citation (APA): Nikkhah, M. , Valipour Hafshejani, S. and Kazemianpour, S. (2026). Barriers to Transition from Face-to-Face Education to Virtual Education: An Insight from the Content Analysis of the Lived Experience of Junior High School Teachers. Teacher Education Policy, 8 (2), 17 -32 .

 <https://doi.org/10.48310/edup.2026.23825.1486>

موانع عبور از آموزش حضوری به آموزش الکترونیکی: برداشتی از تحلیل مضمون تجربه زیسته دبیران دوره متوسطه اول

محمد نیکخواه^۱، شهناز ولی پور هفشجانی^{۲*}، شیما کاظمیان پور^۳

۱. دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. m.nikkhah22@cfu.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. Sh.valipour@cfu.ac.ir

۳. دبیر آموزش و پرورش، تهران، ایران. shima.kazemian.p@gmail.com

چکیده

زمینه و هدف: هدف پژوهش، مطالعه مشکلات و موانع عبور از آموزش حضوری به الکترونیکی، بر اساس برداشت‌های حاصل از تحلیل مضمون تجربه زیسته معلمان دوره متوسطه اول شهرستان گتوند بود. **روش:** رویکرد پژوهش، کیفی و روش گردآوری داده‌ها پیمایشی بوده که از طریق مصاحبه نیمه‌ساختارمند، با دبیران در زمینه تجربه زیسته آنان، گردآوری شدند. نمونه آماری پژوهش به روش هدفمند (تا رسیدن به اشباع نظری)، از بین دبیران ادبیات فارسی متوسطه اول شهرستان گتوند (۱۵ نفر) انتخاب شدند. روایی سؤال‌های مصاحبه از طریق شش نفر از همکاران دانشگاه فرهنگیان تأیید شد. نتایج حاصل از تجربه زیسته دبیران با کمک نرم‌افزار Maxqda10 تحلیل مضمون و مضامین پایه، سازمان‌دهنده سطح ۱ و ۲ و فراگیر استخراج شد. اعتبار تحلیل‌ها با همکاری چهار همکار دانشگاه فرهنگیان بررسی و تأیید شد. **یافته‌ها:** با توجه به نتایج پژوهش، به صورت استقرایی، ۸۲ مضمون پایه، در قالب ۱۴ مضمون سازماندهنده سطح ۱ و ۴ مضمون سازماندهنده سطح ۲ شامل مشکلات انسانی (مضامین سطح ۱ دانشی، توانشی و نگرشی)، فرهنگی/اجتماعی (فرهنگی و اجتماعی)، زیرساختی (سخت و نرم‌افزاری، مادی، مالی، سازمانی اداری) و آموزشی/درسی (هدف‌ها، محتوا و مواد آموزشی، روش‌های تدریس و ارزشیابی)، برای مضمون فراگیر مشکلات گذار به آموزش‌های الکترونیکی، استخراج شد. **نتیجه‌گیری:** با توجه به تحولات فناورانه دنیای امروز و با وجود ضرورت گذار تدریجی از آموزش حضوری به سوی آموزش‌های الکترونیکی، تجربه دوران کرونا حاکی از آن است که اجرای این امر همواره با مشکلات متعددی روبرو بوده است که لازم است این مشکلات و چالش‌ها مورد توجه قرار گرفته و راهکارهای مقابله با آنها برای اجرای موفقیت‌آمیز آموزش‌های الکترونیکی فراهم شود.

واژه‌های کلیدی

آموزش الکترونیکی،
آموزش حضوری،
تجربه زیسته،
تحلیل مضمون،
دوران کرونا،
متوسطه اول،
شهرستان گتوند.

۱. نویسنده مسئول:

Sh.valipour@cfu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۴/۳۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۵/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۲۰

شماره صفحات: ۱۷-۳۲

مقدمه

آموزش و پرورش از زمان پیدایش انسان و گسترش زندگی جمعی تمامی جوامع، همواره به اشکال گوناگون همراه آنان بود. با این وجود، در گذر زمان و در جوامع مختلف، شکل و روش ارائه آن در حال تغییر بود (کریمی، ۱۴۰۴). اما تا قبل از قرن بیستم، همواره مهم‌ترین روش آموزش، حضوری بوده و شاگردان تحت عناوین مختلف و به روش‌های آموزشی متعدد، از آموزش‌های استادان خود بهره می‌بردند.

با ورود به قرن بیستم و گسترش رایانه‌ها و علوم و فنون مربوطه، به‌ویژه فناوری اطلاعات و ارتباطات (فاوا)^۱ تحولات عظیمی در همه بخش‌های زندگی جوامع بشری ایجاد شده، به‌گونه‌ای که در عصر امروزی که به عنوان عصر اطلاعات و ارتباطات شناخته می‌شود، نظام‌های آموزشی نیز همانند سایر بخش‌ها از این تحولات بی‌بهره نبوده و فناوری‌های نوین تأثیر گسترده‌ای بر نظام‌های آموزشی و برنامه‌های درسی آنها داشته است. از جمله تحولات آموزشی متأثر از فناوری‌های نوین در آموزش، گذار تدریجی آموزش‌ها از حالت حضوری به غیر حضوری، به عنوان یکی از نتایج مهم ورود فاوا به امر آموزش و تدریس، عدم تعطیلی مدارس در شرایط خاص و ارائه آموزش‌ها در هر زمان و مکان تحت عناوینی مانند آموزش از راه دور، آموزش مجازی و آموزش الکترونیکی^۲ بوده است. آموزش مجازی به عنوان نوعی آموزش از راه دور، از جمله نتایج گسترش اینترنت و محصول فاوا در امر آموزش است که در آن، آموزش‌ها در مکانی مشخص، ارائه و با بهره‌برداری از روش‌های انتقال از طریق سیستم‌های رایانه‌ای، همزمان یا ناهمزمان به مکان دیگر منتقل شده و افراد می‌توانند در مکان یا زمان از آنها برخوردار شوند. این آموزش‌ها از یک یا چند فناوری برای ارائه دستورالعمل‌هایی به دانش‌آموزان جدا شده از مربی و حمایت از تعامل منظم و اساسی بین دانش‌آموزان استفاده می‌کند (نورمحمدی آبادچی، ۱۴۰۱).

آموزش از راه دور به موقعیت‌های متفاوت و مختلف آموزشی اطلاق می‌شود و بیش از یک صد سال است که وجود دارد و به صورت مکاتبه از قلم و کاغذ تا آموزش مجازی توسط اینترنت تحول و توسعه پیدا کرده است (فالوو^۳، ۲۰۰۷). البته آموزش مجازی به روش مکاتبه‌ای در اواسط قرن نوزده میلادی آغاز شد و هم اکنون هم در برخی کشورها مورد استفاده قرار می‌گیرد. از جمله مهم‌ترین روش‌های آموزش از راه دور، آموزش الکترونیکی است. این آموزش‌ها دامنه گسترده‌ای داشته و بسته به نوع استفاده و امکانات به آموزش بر پایه وب^۴، آموزش از طریق کامپیوتر^۵، آموزش با استفاده از وسایل و ابزار دیجیتال^۶ و آموزش از طریق تلفن همراه^۷ تقسیم بندی می‌شود. یادگیری یا آموزش الکترونیکی را می‌توان به سه دسته یادگیری شخصی^۸، یادگیری جمعی^۹ و کلاس‌های مجازی^{۱۰} تقسیم کرد. آموزش الکترونیکی مزایای متعددی دارد. از جمله با داشتن امکانات ارتباطی کافی و با اتصال به شبکه‌های ملی و جهانی، ارتباط معلم و دانش‌آموز را با یک دیگر و دسترسی آنان را به منابع عظیم علمی و محتوای آموزشی و امکان یادگیری در هر زمان و هر مکان را فراهم نموده و هزینه‌های یادگیری را به شدت کاهش می‌دهد. از سوی دیگر عدم ارتباط چهره به چهره، عدم امکان ارزشیابی واقعی، نبود زیرساخت‌های لازم و کافی و نبود دانش کافی در زمینه این نوع آموزش و دیگر مشکلات می‌تواند چالش‌ها و محدودیت‌هایی ایجاد کند (مولایی قولنجی، ۱۳۹۹).

البته باید گفت که مسیر استفاده از تجهیزات الکترونیکی و آموزش مجازی به اینجا ختم نشده است و امروزه بحث

1. Information And Communication Technology

2. Virtual Training & E-Learning

3. Falowo

4. Web-Based Education

5. Computer-Based Education

6. Education Using Digital Devices And Tools

7. Education Via Mobile Phone

8. Personal Learning

9. Group Learning

10. Virtual Classes

درمورد حوزه‌های مختلف آموزشی همچون جراحی و مدیریت استرس که ابزار واقعیت مجازی^۱ بتواند نقش جدی در آن‌ها ایفا کند نیز در حال گسترش است (اسکورسووا^۲ و همکاران، ۲۰۲۵).

با فراگیری جهانی بیماری کووید ۱۹، در سال ۲۰۱۹، تمامی کشورهای جهان دچار شوک بزرگی شده و برای کاهش تبعات این بیماری ناچار به تعطیلی دوره‌های آموزشی حضوری شدند. با این وجود به برکت فناوری‌های نوین، آموزش به طور کامل تعطیل نشده و آموزش‌ها به روش الکترونیکی از سر گرفته شد. چرا که این یک دیدگاه جهانی است که آموزش از اساسی‌ترین حقوق بشر است و وقتی نظام‌های آموزشی فرو ریخته یا دچار تعطیلی شوند، صلح، رفاه و تولید پایداری خود را از دست خواهند داد. بنابراین در چنین شرایطی سازمان بهداشت جهانی، آموزش مجازی و آموزش از راه دور را به عنوان بهترین گزینه جایگزین آموزش‌های حضوری معرفی کرد (بندر^۳، ۲۰۲۰). با فراگیر شدن استفاده از آموزش‌های الکترونیکی، طی دوران کرونا، پنجره‌های جدیدی به روی آموزش گشوده شده و باعث شد نظام‌ای آموزشی اقدام به فراهم‌سازی و تجهیز زیرساخت‌های آموزش الکترونیکی و همچنین آماده‌سازی نیروی انسانی متخصص، از جمله معلمان، برای آموزش در هر زمان و مکانی نموده و این امر ضمن ادامه آموزش‌ها و عدم تعطیلی نظام‌های آموزشی در شرایط مختلف، باعث ایجاد تغییرات متعدد مثبت و در برخی موارد منفی برای نظام‌های آموزشی شده است.

در ایران نیز، به دنبال تعطیلی مدارس و دانشگاه‌ها از اسفندماه ۱۳۹۸، نظام آموزشی کشور ناگزیر به استفاده از آموزش مجازی شد. وزارت آموزش و پرورش نیز جهت جلوگیری از لغو و عقب‌افتادن برنامه آموزشی خود، با فراهم‌ساختن زیرساخت‌های لازم، معلمان را به آموزش الکترونیکی و برخط ترغیب و اقدام به استقرار شبکه آموزشی شاد با امکانات آموزشی متعدد نمود. با این وجود، در چنین شرایط پیش‌بینی نشده‌ای، یادهندگان و یادگیرندگان در فرآیند اجباری گذار از آموزش حضوری به آموزش الکترونیکی و از راه دور، با محدودیت‌ها و چالش‌های خاصی روبرو شدند. چرا که در کمتر از دو سال، نظام آموزشی مرسوم آن هم بدون مهیا شدن زیرساخت‌های لازم، جای خود را به نظام آموزشی مجازی داد. در این شرایط، بسیاری از مناطق روستایی و حتی برخی از شهرهای کشور از زیرساخت‌ها و امکانات لازم برای بهره‌مندی از آموزش مجازی برخوردار نبودند. افزون بر این، بسیاری از دانش‌آموزان در پلتفرم‌های آموزشی مجازی، مانند شبکه شاد، عضویت نداشتند و حتی به اینترنت، تبلت یا گوشی هوشمند نیز دسترسی نداشتند. این محدودیت‌ها، چالش‌های متعددی را در فرایند آموزش و یادگیری به وجود آورد و در مواردی به ترک تحصیل دانش‌آموزان، افت تحصیلی، اختلال در فرایند تربیت و بروز مشکلات متعدد آموزشی و پرورشی انجامید. (مختاری و خردمند، ۱۴۰۴).

بررسی پیشینه پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با آموزش الکترونیکی و مقایسه آن با آموزش حضوری نیز نشان می‌دهد که با وجود مزایای متعدد آموزش الکترونیکی، اجرای این شیوه آموزشی با مسائل، چالش‌ها و آسیب‌هایی همراه بوده است. در همین راستا، نتایج پژوهش مختاری و خردمند (۱۴۰۴) نشان داد که تغییر شکل آموزشی از حضوری به مجازی، پیامدهایی همچون دگرگونی در روابط انسانی، مسئله‌مند شدن اوقات فراغت و نقش دانش‌آموزی، افت کیفیت آموزش و گسترش آسیب‌های اجتماعی را به دنبال داشته است. نتایج پژوهش نوری حسنون و همکاران (۱۴۰۲) نشان داد که سودمندی ادراک‌شده، عدالت تعاملی و رضایت از استفاده از آموزش و یادگیری الکترونیکی، تأثیر مستقیم و معناداری بر تداوم استفاده از این شیوه آموزشی دارند. بر این اساس، تقویت این عوامل می‌تواند در استمرار و استفاده اثربخش از آموزش و یادگیری الکترونیکی نقش مؤثری ایفا کند. نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش حمیدی‌زاده و همکاران (۱۴۰۲)، حاکی از وجود چالش‌هایی مانند عدم کسب شایستگی‌های لازم در یادگیری درس‌ها، مشکلات سازمانی و برنامه‌درسی، مشکلات ناشی از عدم ارتباط چهره‌به‌چهره و فراهم نبودن زیرساخت‌ها بود. درعین‌حال، استفاده از فناوری در آموزش مجازی، فرصت‌هایی همچون رفع محدودیت مربوط به زمان و مکان، افزایش دسترسی به محتوا و توسعه مواد فناوری دانشجویان را به دنبال داشته است. در پژوهش آل‌محمد و درستی (۱۴۰۲)، با توجه به

1. Virtual-Reality
2. Skvortsova
3. Bender

تجربه زیسته معلمان، مضامین آموزشی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و فنی مربوط به معایب و محاسن گذار به آموزش مجازی، استخراج و مورد بررسی قرار گرفته شد. در پژوهش صادقی و دهقانی (۱۴۰۱)، ۵ مقوله اصلی آموزشی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و فنی، از طریق تحلیل تجارب زیسته معلمان از آموزش‌های مجازی، شناسایی و بررسی شد. در پژوهش عرب مختاری (۱۴۰۱)، بر لزوم شناسایی و تعیین فرصت‌های آموزش مجازی، از جمله پیش زمینه‌های زیرساختی، آموزش معلمان و خانواده‌ها و آماده‌سازی بانک‌های اطلاعاتی محتوای آموزشی، تأکید شد. البرزی و همکاران (۱۴۰۰)، با قرار دادن تجارب زیسته معلمان از چالش‌های تغییر آموزش سنتی به مجازی در دو مضمون اصلی چالش‌های غیرسازنده (مهارت‌های تدریس و آموزش، نگرش‌ها، تجهیزات و زیرساخت‌های آموزش مجازی و ارتباط معلمان با خانواده‌ها) و سازنده (فرصت‌های آموزشی و روانشناختی)، این موارد را مورد بررسی قرار داده‌اند. یزدی و میرحیدری (۱۴۰۰)، در پژوهش خود اقدام به بررسی مهم‌ترین فرصت‌ها و تهدیدهای آموزش مجازی بر اساس تجربه دانشجویان و تأثیر تفاوت‌های شخصیتی و فرهنگی دانشجویان و نقش استادان در آنان نموده‌اند. قربان‌پور لقمجانی (۱۴۰۰)، در پژوهش خود اقدام به طبقه‌بندی تجربیات زیسته دانشجویان از آموزش مجازی در دو مضمون اصلی حال و هوای فراگیران و بستر یادگیری نموده است. سلیمی و فردین (۱۳۹۹)، فرصت‌ها و چالش‌های آموزش مجازی را در سه سطح کلان، میانی و خرد، مورد بررسی قرار داده است. عباسی و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهش خود، اقدام به تعیین مهم‌ترین فرصت‌ها (افزایش مسئولیت‌پذیری و درگیری بیشتر اولیا با فرآیند یاددهی-یادگیری و ایجاد انگیزه در معلمان برای ارتقای سواد رسانه‌ای) و چالش‌های تدریس در شبکه شاد (ایجاد نابرابری در فرصت آموزش، سنگین بودن هزینه‌های اینترنت، کند بودن سرعت اینترنت، دشوار بودن سنجش یادگیری واقعی) نموده‌اند.

اتوکویفیو^۱ و همکاران (۲۰۲۵)، در پژوهش خود نتیجه گرفته‌اند که آموزش الکترونیکی بر تمایل رفتاری، مشارکت در یادگیری، استفاده واقعی دانش‌آموزان از سیستم‌های آموزش الکترونیکی و در نهایت رضایت‌مندی آنان از آموزش تأثیر مثبتی دارد. کائو^۲ (۲۰۲۵)، در پژوهش خود نتیجه گرفت که شکاف و تفاوت‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری بین آموزش‌های الکترونیکی ارائه شده برای دانش‌آموزان روستایی و شهری، بر نتایج این آموزش‌ها تأثیرگذار بوده است. در پژوهش کاندل و گراند^۳ (۲۰۲۳)، آمادگی نسبی اکثریت معلمان برای شروع کلاس‌های مجازی و توانایی غلبه بر چالش‌های آنها، با وجود پیچیدگی‌های فراوان، تأیید شده است. طبق نتایج پژوهش وانی^۴ (۲۰۲۲)، تفاوت زیادی بین فضاهای یادگیری مجازی و حضوری از نظر عاطفی، آزادی، انعطاف‌پذیری و همکاری وجود دارد. سری و نایر^۴ (۲۰۲۰) در پژوهش خود به عدم آمادگی معلمان، مدیران و دانشگاهیان در زمینه آموزش از راه دور و وجود کمبودهایی مانند پشتیبانی فناوری، دانش و تجربه کافی در این زمینه، اشاره نموده‌اند. لی و بایلی (۲۰۲۰)، نتیجه گرفته‌اند که معلمان مسلط به زبان انگلیسی در استفاده از فناوری‌های آموزشی و آموزش الکترونیکی، از توانایی بالاتری برخوردار هستند.

با توجه به موارد موارد مذکور، از آنجا که تغییر از آموزش حضوری به وضعیت آموزش مجازی و یادگیری الکترونیکی در مدارس ایران نیز مانند اغلب کشورهای جهان به صورت غیرمنتظره و سریع رخ داد، در بدو استفاده از این آموزش‌ها هنوز نظام آموزشی کشور از آمادگی لازم برای ورود به آموزش‌های مجازی برخوردار نبوده و با وجود ضرورت ادامه آموزش‌ها به این روش، مشکلات زیادی نیز هنگام اعمال آنها ایجاد شد. از طرفی حتی بعد از پایان بیماری کرونا و حضوری شدن مدارس در اکثر کشورهای جهان، در کشور ما به دلایل مختلف از جمله بارش برف، لغزندگی خیابان‌ها و سرما، صرفه‌جویی در انرژی‌های برق و گاز، جنگ ۱۲ روزه اسرائیل بر علیه ایران طی تابستان ۱۴۰۴ و شروع جنگ دوم آمریکا و اسرائیل از اسفند ۱۴۰۴ و ادامه آن تا تابستان ۱۴۰۵، آموزش‌ها به تناوب، به صورت الکترونیکی برگزار شده و ممکن است در آینده نیز به دلایل پیش‌بینی نشده و حتی انعطاف‌پذیری، مزایا و ظرفیت‌های

1. Attuquayefio
2. Candela & Granda
3. Wani
4. Sari & Nayir

بالای این گونه آموزش‌ها، بخشی یا تمام آموزش‌ها به صورت الکترونیکی ادامه پیدا نماید. بنابراین با توجه به این که یکی از فرآیندهای ضروری برای اثربخشی و کارآمدی یک برنامه‌درسی، بررسی و سنجش کارآمدی و اثربخشی آن برنامه است، این مهم در زمینه بررسی اثربخشی و کارآمدی آموزش‌های الکترونیکی نیز از اهمیت بالایی برخوردار است. از این رو با توجه به نقش و جایگاه معلمان در فرآیند آموزش و یادگیری، بررسی تجربه آنان از آموزش‌های الکترونیکی می‌توان به درک و شناخت منحصر به فرد آنان از تغییر ناگهانی یا برنامه‌ریزی شده آموزش سنتی و حضوری به آموزش الکترونیکی، مجازی و آنلاین، دست یافت و این امر می‌تواند با درک مسائل، مشکلات، چالش‌ها و موانع مربوطه، به طراحی، اجرا و ارزشیابی هر چه بهتر این آموزش‌ها کمک نماید. از این رو این پژوهش با هدف مطالعه کیفی و شناسایی مشکلات گذار از آموزش حضوری به الکترونیکی، با تحلیل مضمون و برداشت حاصل از تحلیل تجربه زیسته دبیران زبان و ادبیات فارسی دوره متوسطه اول شهرستان گتوند از این آموزش‌ها در دوره کرونا و پس از آن بوده و سؤال زیر مطرح بوده است: مهم‌ترین موانع و مشکلات گذار از آموزش حضوری به آموزش الکترونیکی برداشت شده از تحلیل مضمون تجربه زیسته دبیران مورد بررسی کدامند؟

روش پژوهش

رویکرد این پژوهش کیفی بوده و تجربه زیسته دبیران به روش مصاحبه نیمه ساختارمند گردآوری شده‌اند. نمونه آماری پژوهش به صورت هدفمند از بین دبیران رشته زبان و ادبیات فارسی دوره متوسطه اول شهرستان گتوند (استان خوزستان) در سال ۱۴۰۳ انتخاب شدند. ملاک انتخاب آنان، برخورداری از تجربه تدریس الکترونیکی در دوران همه‌گیری کرونا و داشتن دانش، تخصص و تجربه مرتبط با موضوع پژوهش بود. نمونه‌گیری تا دستیابی به اشباع نظری ادامه یافت. مصاحبه‌ها به صورت حضوری انجام شدند و مدت هر مصاحبه حدود ۳۰ تا ۴۵ دقیقه بود. (تعداد ۱۵ نفر با ویژگی‌های جدول ۱).

جدول ۱: توزیع مصاحبه‌شوندگان بر اساس جنسیت، ناحیه مورد خدمت و مدرک تحصیلی

جنسیت	ناحیه خدمتی	مدرک تحصیلی	کد مصاحبه‌شونده
مرد	شهری	ارشد/ دکترا	M4, M7, M14
		کارشناسی	M10
	روستایی	ارشد/ دکترا	M5, M13
		کارشناسی	M15
زن	شهری	ارشد/ دکترا	M1, M3, M6
		کارشناسی	M9
	روستایی	ارشد/ دکترا	M2
		کارشناسی	M8, M11, M12

ابزار گردآوری داده‌های پژوهش یک فرم مصاحبه نیمه ساختارمند بوده که طی آن تجربه زیسته دبیران از آموزش‌های الکترونیکی و مشکلات مربوطه مورد سؤال قرار گرفت. روایی فرم توسط پنج متخصص دانشگاه فرهنگیان کشور مورد تأیید قرار گرفت. بعد از انجام مصاحبه‌ها و ضبط گفته‌های افراد، داده‌ها با کمک نرم‌افزار Maxqda10 تحلیل مضمون و مضامین پایه، سازمان‌دهنده سطح ۱ و ۲ و فراگیر به روش تحلیل مضمون استقرایی شش مرحله‌ای ون منن^۱ (۱۹۹۰)، شامل روی آوردن به ماهیت پدیده، بررسی تجربه به گونه‌ای که زیسته شده، تأمل بر مضامین اصلی، توصیف پدیده‌ها و بازنویسی، حفظ ارتباط قوی و هدف‌دار با پدیده و تنظیم ساختار پژوهش با در نظر گرفتن اجزاء و کل صورت گرفت. اعتبار مضامین استخراج شده از طریق سه همکار پژوهش مورد بررسی و تأیید قرار گرفت.

یافته‌ها

بعد از مصاحبه و مضمون‌یابی اولیه با توجه به مضمون فراگیر مشکلات گذار از آموزش‌های حضوری به آموزش‌های الکترونیکی، ۸۲ مضمون پایه، در قالب ۱۴ مضمون سازماندهنده سطح ۱ و ۴ مضمون سازماندهنده سطح ۲ شامل مشکلات انسانی (مضامین سطح ۱ دانشی، توانشی و نگرشی)، فرهنگی/اجتماعی (مضامین سطح ۱ فرهنگی و اجتماعی)، زیرساختی (مضامین سطح ۱ سخت‌افزاری و نرم‌افزاری، مادی، مالی، سازمانی-اداری) و آموزشی/درسی (مضامین سطح ۱ هدف‌ها، محتوا و مواد آموزشی، روش‌های تدریس و ارزشیابی)، استخراج شد (جدول ۲).

جدول ۲: مضامین سازماندهنده سطح ۱ و ۲ و پایه مضمون فراگیر مشکلات گذار به آموزش الکترونیکی

ردیف	مضامین پایه: مشکلات مربوط به عدم	مضامین سازماندهنده: مشکلات ...	
		سطح ۱	سطح ۲
۱	برخورداری برخی معلمان از دانش لازم و کافی در زمینه فناوری‌های نوین آموزشی	دانشی	
۲	برخورداری برخی معلمان از دانش لازم و کافی در زمینه آموزش الکترونیکی		
۳	کفایت تسلط معلمان بر زبان انگلیسی مرتبط با فناوری‌های نوین آموزشی		
۴	برخورداری از دانش ملاحظات اخلاقی و قانونی مربوط به فناوری‌های نوین (حق کپی رایت، انتشار و غیره)		
۵	برخورداری بسیاری از معلمان از سواد رایانه‌ای نسل جدید		
۶	اجرای مستمر کارگاه‌ها و کلاس‌های حضوری و غیر حضوری در سطوح مختلف برای به‌روز نمودن دانش معلمان در زمینه فناوری‌های نوین		
۷	توانایی برخی معلمان در زمینه طراحی آموزشی الکترونیکی		
۸	مهارت کافی برخی معلمان در زمینه تولید محتوای آموزشی الکترونیکی		
۹	کفایت مهارت معلمان در زمینه طراحی، اجرا و تحلیل آزمون‌های الکترونیکی		
۱۰	برخورداری کافی معلمان از مهارت‌های جستجوی دانش و اطلاعات علمی و پژوهشی الکترونیکی نوین		
۱۱	برخورداری معلمان از مهارت‌های رایانه‌ای با توجه به تحولات دانش و فناوری‌های روز	انسانی	
۱۲	توانایی معلمان در ارائه آموزش‌های الکترونیکی، متناسب با علایق، استعدادها و سایر تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان		
۱۳	برخورداری معلمان و خانواده‌ها از مهارت‌های جلوگیری از انحرافات دانش‌آموزان در استفاده از فناوری‌های نوین		
۱۴	برخورداری همه معلمان و دانش‌آموزان از مهارت‌های هفتگانه ICDL (آی تی، ویندوز، ورد، اکسل، اکسس، پاورپوینت، اینترنت)		
۱۵	مهارت تمامی معلمان و دانش‌آموزان در زمینه نصب، اجرا، کاربرد و نحوه استفاده از نرم‌افزارهای آموزشی (بازی‌های آموزشی، چند رسانه‌ای‌ها، تجسم داده‌ها، اپ‌های گوشی همراه، فتوشاپ، آدوب کانکت، شبکه شاد، اسکای روم و غیره)		
۱۶	برخورداری کافی معلمان و دانش‌آموزان از مهارت‌های سخت‌افزاری رایانه، لپ تاپ، تب لت و گوشی موبایل		
۱۷	احساس نیاز معلمان به کسب مهارت‌های لازم آموزش الکترونیکی		
۱۸	اعتماد معلمان به تأثیر بیشتر آموزش‌های الکترونیکی در بهبود عملکرد و ارتقای شغلی آنان		
۱۹	ایجاد انگیزه درونی و مهارت‌های خودانگیزی آموزش‌های الکترونیکی در دانش‌آموزان و معلمان		
۲۰	کمک آموزش‌های الکترونیکی به ارتقای نگرش، رضایت شغلی و رفتار حرفه‌ای معلمان	نگرشی	
۲۱	تأثیر بالای جذابیت و تنوع فناوری‌های نوین آموزشی در کاهش خستگی و دلزدگی دانش‌آموزان از درس		
۲۲	آشنایی کافی معلمان و دانش‌آموزان با فلسفه کسب مهارت‌های رایانه‌ای و فناوری‌های نوین آموزشی		

مضامین سازماندهنده: مشکلات ...	ردیف	مضامین پایه: مشکلات مربوط به عدم ..... مشکلات ...
		شواهد: یکی از مسائلی که معلمان و والدین در دوران آموزش مجازی با آن روبرو بودند عدم آشنایی معلمان با آموزش مجازی و نبود فرهنگ آن بود (M1)، برای معلمان دوره توجیهی زیادی برگزار نمی شد اگر حتی دوره ای نسبتاً اندک هم برگزار می شد، باز در فضای مجازی و به صورت آنلاین در گروه های شاد برگزار می شد که رضایت معلمان را به همراه نداشت و با مشکلات زیادی روبرو بود و امکان یادگیری برای فراگیران وجود نداشت (M10)، ما چون فارغ التحصیل دانشگاه فرهنگیان بودیم با بعضی از نرم افزارهای تولید محتوا آشنایی داشتیم، اما هیچ یک از این ابزارها را به طور کاربردی برای تهیه فیلم های آموزشی یاد نگرفته بودیم و نیمه اول سالی که آموزش به صورت مجازی بود، با مشکلات زیادی مواجه بودیم (M1) اثلی که معلمان و والدین در دوران آموزش مجازی با آن روبرو بودند عدم آشنایی معلمان با آموزش مجازی و نبود فرهنگ آن بود (M1)، برای معلمان دوره توجیهی زیادی برگزار نمی شد اگر حتی دوره ای نسبتاً اندک هم برگزار می شد، باز در فضای مجازی و به صورت آنلاین در گروه های شاد برگزار می شد که رضایت معلمان را به همراه نداشت و با مشکلات زیادی روبرو بود و امکان یادگیری برای فراگیران وجود نداشت (M10)، ما چون فارغ التحصیل دانشگاه فرهنگیان بودیم با بعضی از نرم افزارهای تولید محتوا آشنایی داشتیم، اما هیچ یک از این ابزارها را به طور کاربردی برای تهیه فیلم های آموزشی یاد نگرفته بودیم و نیمه اول سالی که آموزش به صورت مجازی بود، با مشکلات زیادی مواجه بودیم (M1)

مضامین سازماندهنده: مشکلات ...	ردیف	مضامین پایه: مشکلات مربوط به عدم ..... مشکلات ...		
			سطح ۱	سطح ۲
فرهنگی	۱	نهادینه شدن فرهنگ یادگیری الکترونیکی در جامعه		
	۲	نهادینه شدن روحیه خودباوری برای ورود به فناوری های نوین آموزشی		
	۳	گسترش فرهنگ تغییر از آموزش کلاسی به سیستم یادگیری خودکنترلی		
	۴	گسترش فرهنگ صرفه جویی در زمان، هزینه ها و منابع آموزشی		
	۵	اشاعه فرهنگ و سواد استفاده مناسب از رسانه ها فناوری های نوین آموزشی و غیر آموزشی		
	۶	گسترش فرهنگ کاربست فاوا و اینترنت در امر آموزش و تدریس		
	۷	نهادینه سازی فرهنگ استفاده صحیح دانش آموزان از رسانه های اجتماعی (واتساپ، ایتا، تلگرام، توئیتر، فیس بوک، اینستاگرام و غیره)		
	۸	کمک به گسترش فرهنگ ایجاد عدالت و برابری فرصت های آموزشی		
	۹	وجود فرآیندهای اجتماعی مشاوره ای و هدایتی استفاده مناسب از فناوری های نوین		
	۱۰	افزایش فرصت های یادگیری اجتماعی الکترونیکی متناسب با ظرفیت های یادگیری دانش آموزان		فرهنگی-اجتماعی
اجتماعی	۱۱	افزایش تعاملات و روابط اجتماعی معلمان و دانش آموزان		
	۱۲	کمک بالای آموزش های الکترونیکی به نشر و گسترش همگانی و فراگیر دولت الکترونیک		
	۱۳	وجود تناسب لازم بین آموزش های مدرسه ای با تحولات اجتماعی ملی و جهانی		
	۱۴	توجه کافی آموزش های الکترونیکی به شرایط فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی حاکم بر همه مدارس		
	۱۵	اعتقاد اجتماعی به تأثیر بالای فناوری های نوین بر فرآیندهای یاددهی-یادگیری		
	۱۶	وجود آینده گری اجتماعی، در زمینه گسترش آموزش های الکترونیکی متناسب با تغییرات و تحولات پیچیده مربوطه		
	۱۷	راهکارهای مناسب کاهش مقاومت های اجتماعی موجود در برابر تحولات و تغییرات جدید فناوری های آموزشی و افزایش انطباق پذیری سریع نسبت به آنها		
		شواهد: فرهنگ سازی در آموزش مجازی هم از طریق خود فضای مجازی صورت می گرفت چون امکان ارتباط با معلمان و دانش آموزان وجود نداشت. این خود باعث می شد که فرهنگ استفاده از این برنامه ها و به طور کل آموزش مجازی خوب جا نیفتد (M6)، در ابتدای مجازی شدن آموزش، خانواده ها خیلی مخالفت می کردند. مادر یکی از بچه ها گفت شما خودتان را راحت کرده اید و همه مسئولیت را روی دوش ما گذاشته اید (M7).		

ردیف	مضامین پایه: مشکلات مربوط به عدم	مضامین سازماندهنده: مشکلات ...	
		سطح ۱	سطح ۲
۱	تجهیز مدارس به امکانات و تجهیزات مناسب و بهروز سختافزاری آموزشی (رایانه، لپ تاپ، گوشی همراه، تابلو هوشمند، ویدئو پروژکتور، قلم نوری و غیره)	سخت افزاری	
۲	برخورداری تمامی معلمان و دانش‌آموزان از ابزار و تجهیزات سخت افزاری رایانه‌ای و فناوریانه به روز		
۳	تجهیز مدارس و دسترسی آسان و سریع همه معلمان و دانش‌آموزان به تمامی نرم‌افزارهای آموزشی (بازی‌های آموزشی، چند رسانه‌ای‌ها، تجسم داده‌ها، اپ‌های گوشی همراه، فتوشاپ، آدوب کانکت، شبکه شاد، اسکای روم و غیره)	نرم‌افزاری	
۴	دسترسی سریع و آسان معلمان و دانش‌آموزان به به منابع اطلاعاتی، مراجع، مجلات و کتاب‌های الکترونیکی و سایت‌های اینترنتی مفید تخصصی، آموزشی، تربیتی و پژوهشی		
۵	دسترسی سریع و آسان به برنامه‌ها و نرم‌افزارهای طراحی و تولید محتوای الکترونیکی (آموزشی، پرورشی، مدیریتی، اجرایی و عملی)		
۶	وجود بانک‌های اطلاعاتی جامع و بهروز متناسب با آموزش الکترونیکی		
۷	اهتمام کافی نسبت به هوشمندسازی مدارس و کلاس‌های درسی		
۸	ایجاد فضاهای آموزشی و سایت‌های رایانه‌ای استاندارد و مجهز در مدارس، متناسب با تعداد دانش‌آموزان		
۹	بهینه و دائمی‌سازی سامانه آموزشی یادگیری الکترونیکی مانند شبکه شاد و گسترش ظرفیت‌ها و توانمندی‌های آن	مادی	
۱۰	توسعه مناسب زیرساخت‌های شبکه‌ای و اینترنت پر سرعت و نامحدود مدارس و دسترسی رایگان و آسان معلمان و دانش‌آموزان به آن		
۱۱	کاهش مشکلات مربوط به قطع اینترنت، برق یا سیستم‌های رایانه‌ای		
۱۲	وجود منابع مالی مناسب برای دسترسی آسان و سریع به منابع آموزشی (خرید، دانلود، کپی، پرینت و غیره)	زیرساختی	
۱۳	ارائه تسهیلات لازم مالی به معلمان و دانش‌آموزان برای خرید تجهیزات سخت و نرم‌افزاری		
۱۴	ارائه بسته‌های تشویقی و ترغیبی مالی به معلمان و دانش‌آموزان در زمینه استفاده متناسب از آموزش‌های الکترونیکی	مالی	
۱۵	تخصیص منابع مالی لازم برگزاری همایش، کنفرانس، کارگاه‌های آموزشی مرتبط با آموزش‌های الکترونیکی		
۱۶	ارائه تسهیلات مالی کافی به معلمان برای شرکت در آموزش‌های برون سازمانی، آموزشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزشی آزاد، فنی و حرفه‌ای و علمی-کاربردی		
۱۷	وجود قوانین صریح و آشکار مربوط به فناوری‌های نوین (حق کپی رایت، انتشار و غیره)		
۱۸	وجود ساختارهای اداری ویژه در زمینه آموزش الکترونیکی	سازمانی/اداری	
۱۹	کاهش بوروکراسی و تشریفات اداری در زمینه گسترش زیرساخت‌های مربوط به آموزش الکترونیکی		
۲۰	نظام‌مندسازی برنامه‌ها و آیین‌نامه‌های مربوط به آموزش الکترونیکی مدرسه‌ای		
۲۱	اختصاص متولی خاص در ساختار اداری در ارتباط با آموزش‌های الکترونیکی		
۲۲	فراهم‌سازی زمینه‌های مناسب همکاری‌های قانونی نظام آموزشی با مراکز پژوهشی (مرکز رشد، پارک‌های علم و فناوری و غیره)		
۲۳	تدوین قوانین و مقررات مربوط به استفاده بهینه از فناوری‌های نوین آموزشی و کاهش تخلفات مربوطه		
۲۴	کاهش مشکلات اجرایی آموزش‌های الکترونیکی به واسطه افزایش اطلاعات سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزشی در زمینه اثرات مثبت آنها		

شواهد: یک‌سری افراد از زیر کار درمی‌رفتند و یکی از بهانه‌های آن‌ها قطعی اینترنت بود و بهانه‌های بسیاری می‌آوردند تا کارشان را انجام ندهند تنبلی می‌کردند. ما هم نمی‌توانستیم برای رفع این مشکل چاره‌ای بیندیشیم (M8)، دانش‌آموزان می‌بایست به وسایل الکترونیک دسترسی داشته باشند تا بتوانند به آموزش مجازی دسترسی پیدا کنند و یا اینکه معلمان به طور کل به سیستم مناسب و یا گوشی‌های همراه پیشرفته دسترسی داشته باشند تا بتوانند تولید محتوای راحت‌تر و بهتری داشته باشند (M6)، بسیاری از دانش‌آموزان از گوشی‌های ناکارآمد استفاده می‌کردند که برنامه‌ها را پشتیبانی نمی‌کرد و یا چند دانش‌آموز از یک تلفن همراه استفاده می‌کردند و یا اینکه دانش‌آموز از تلفن همراه والدین خود استفاده می‌کرد با این شرایط اگر والدین شاغل بودند هنگامی که در خانه حضور نداشتند دانش‌آموز با مشکل مواجه می‌شد و نمی‌توانست در کلاس مجازی حضور پیدا کند. همچنین بعضی مواقع کل فرزندان خانواده از یک گوشی استفاده می‌کردند و لذا نمی‌توانستند حضور مفیدی در کلاس مجازی داشته باشند (M8)، رفع مشکل آموزش مجازی فقط با ایجاد نرم‌افزارهای مناسب و با کارایی بالاست تا معلمان بتوانند آموزش را بهتر و راحت‌تر ارائه بدهند نرم‌افزارهایی که بتوانند ارتباط مناسبی میان معلم و دانش‌آموز برقرار کند (M14)، برنامه‌ها شاد مشکلات بسیار زیادی داشت اول اینکه از فایل‌های با حجم بالا پشتیبانی نمی‌کرد و ما بایستی حجم فایل مربوطه را بسیار کم کنیم و با کم کردن حجم فایل کیفیت تصویر هم بسیار کمتر می‌شد مشکل دیگری که برای معلمان وجود داشت این بود که ما امکان ارسال سریع فایل در گروه را نداشتیم و متوجه شدیم که باید از چند ساعت قبل در گروه ارسال می‌کردیم تا دانش‌آموزان برای کلاس فایل را دانلود کرده باشند (M12)، ابتدای کار ما واقعاً کلافه بودیم که ارزشیابی‌ها را چگونه انجام دهیم و بخشنامه‌های مربوطه برای اطلاع‌رسانی به معلمان در زمینه نحوه فعالیت‌ها به‌درستی اعلام نمی‌شد (M2)، هیچ امکاناتی برای آموزش مجازی فراهم نبود و هیچ حمایتی انجام نمی‌شد. ادارات که هیچ کاری نتوانستند انجام بدهند. نهایتاً تنها بعضی از مدارس توانستند بستر اینترنتی مناسب ایجاد کنند، تا از این امکان استفاده کنند و گرنه هیچ نوع کار خاصی برای تسهیل و حمایت مالی انجام نشد و یا از دستشان بر نمی‌آمد و هیچ منبع مالی در اختیار نداشتند (M4).

ردیف	مضامین سازماندهنده: مشکلات ...		مضامین پایه: مشکلات مربوط به عدم .....
	سطح ۱	سطح ۲	
۱	هدف‌ها		بازنگری دائم و مستمر در هدف‌های درس‌های مختلف، متناسب با تغییرات و تحولات فناورانه
۲			طراحی و تدوین هدف‌ها و سرفصل‌های درس‌های دوره‌ها و پایه‌های تحصیلی مختلف، متناسب با آموزش الکترونیکی آنها
۳			طراحی و تدوین هدف‌های برنامه‌درسی آموزش‌های الکترونیکی، از طریق بررسی نیازهای آموزشی، حرفه‌ای و تخصصی مربوط به هر درس، پایه و دوره
۴			طراحی و تدوین محتوای نظری و عملی درس‌ها مطابق با فناوری‌های نوین آموزشی
۵	محتوا و مواد آموزشی		کاهش حاکمیت ساختار آموزشی و تربیتی حضوری و متمایل شدن به سوی آموزش‌های الکترونیکی
۶			استفاده از محتواهای آموزشی کاربردی و به‌روز، متناسب با زندگی واقعی دانش‌آموزان
۷	آموزشی/درسی		استفاده از روش‌های تدریس متنوع و مقتضی الکترونیکی، متناسب با هر درس و دانش‌آموز
۸			کاربست مناسب روش‌های تجربی و عملی آموزش توسط معلمان در کلاس‌های درس الکترونیکی
۹			برخورداری معلمان از تجربه، تخصص و مهارت‌های حرفه‌ای کافی در زمینه تدریس و آموزش الکترونیکی
۱۰			ایجاد تناسب بین ارائه آموزش‌ها به صورت الکترونیکی و علایق، سلیقه‌ها، نیازها و ظرفیت‌های هر دانش‌آموز
۱۱			وجود راهکارهای مناسب افزایش کیفیت آموزش‌های الکترونیکی در انتقال تجربیات یادگیری آموزشی و تربیتی
۱۲			وجود امکان ارائه بازخورد متناسب، به‌جا و به‌موقع به فعالیت‌های آموزشی و تربیتی دانش‌آموزان
۱۳			امکان کاربردی روش‌های مناسب ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان و جلب توجه و تمرکز آنان به درس‌ها
۱۴			امکان استفاده از روش‌های متنوع ایجاد ارتباط عاطفی متقابل بین دانش‌آموزان با یک‌دیگر و معلم

مضامین سازماندهنده: مشکلات ...	ردیف	مضامین پایه: مشکلات مربوط به عدم .....
ارزشیابی	۱۵	برقراری زمینه‌های مناسب ارزشیابی آموزشی و استفاده از انواع ارزشیابی، متناسب با هر درس و مبحث
	۱۶	وجود روش‌های مناسب ارزشیابی از پیشرفت تحصیلی، دانش و مهارت‌های عملی و عملکردی کسب شده توسط دانش‌آموزان و پوشه کار و نمونه‌کارها و پروژه‌های آنها
	۱۷	وجود روش‌های مناسب و مستمر مشاهده، پایش و نظارت مستمر بر کلاس‌های برگزار شده به صورت الکترونیکی
	۱۸	وجود روش‌ها و شاخص‌های مناسب بررسی روش‌های تدریس، ارزشیابی و محتواهای الکترونیکی تولید شده توسط معلمان
	۱۹	فراهم بودن امکان نظارت مستقیم بر اجرای آزمون‌های مربوط به آموزش الکترونیکی، تضمین رعایت مسائل اخلاقی و کاهش امکان سوء استفاده‌های مختلف
شواهد: هیچ رقابتی وجود ندارد. می‌گفتند که تا زمانی که کتاب جلوی‌مان باشد برای چی درس بخونیم. این مسئله باعث شده است که دانش‌آموزان کلاً فایلهایی که در گروه‌های مجازی ارسال می‌کردیم هم باز نکنند و انگیزه آنان در کل خیلی کم شده (M9)، دانش‌آموزان در طول این مدت که آموزش به صورت مجازی برگزار می‌شده است چیزی یاد نگرفته‌اند، همه دانش‌آموزانی که از مقطعی به مقطع جدید وارد می‌شوند اطلاعات آن‌ها نهایتاً در حد همان دو سال قبل خود است معلوم است طی این مدت اصلاً یادگیری در آن‌ها صورت نگرفته و همه بی‌سواد بالا می‌آیند (M4)، وقتی دانش‌آموزان مقابل معلم قرار ندارند، نمی‌توانند مثل قبل اشکالات خود را بپرسند معلم هم نمی‌تواند به درستی متوجه شود که چه اشکالات یا سوالاتی وجود دارد تا برای رفع آن کاری کند (M8)، با توجه به اینکه ارزشیابی‌ها غیرحضور بود، ما متوجه نبودیم که کدام یک از دانش‌آموزان درس خوانده و تلاش کرده‌اند و نتیجه درست گرفته. نمره کسب‌شده واقعی نبود شرایط به گونه‌ای بود که نمی‌توانستیم شایستگی و یا ناتوانی هیچ‌یک از دانش‌آموزان را به طور قطعی تعیین کنیم (M1)، درس نیاز به هیجان‌ات دارد، در کلاس مجازی چنین امکانی وجود ندارد و باعث از بین بردن هیجان‌ات شده و کلاس را بسیار خشک و بی‌روح کرده (M4)، دانش‌آموزان در آموزش حضوری بهتر یاد می‌گیرند چون می‌توانم رابطه‌ام را با دانش‌آموزان بهتر کنم و این حسی که آن‌ها برای من اهمیت دارند را بتوانم به آن‌ها منتقل کنم و متقابلاً آن‌ها هم برای من ارزش و اهمیت قائل باشند (M10)، گاهی برای یک فیلم آموزشی مجبور بودیم ضبط چندباره داشته باشیم به دلیل اتفاقات و شرایطی که در خانه وجود داشت، ما نمی‌توانستیم با یکبار یک فیلم آماده کنیم و مشکلاتی از قبیل تپق زدن‌های معمولی که پیش می‌آمد. نمی‌توانستیم با این شرایط یک فیلم را آماده کنیم و گاهی حجم بالای محتوای تولیدشده با توجه به حجم درس مشکل ایجاد می‌کرد، یعنی اگر توضیحات مفصل و کامل را برای درسی ارائه می‌دادیم، می‌بایست حجم بالای فایل را در نظر داشته باشیم اگر حجم فایل بالا بود، نمی‌توانستیم آن را انتقال بدهیم. پس باید محتوایی آماده می‌کردیم که حجم فایل کم باشد و توانایی جابجایی آن را داشته باشیم (M15)، گرچه از مزایای تولید محتوا این بود که یک بار برای همه کلاس‌ها وقت می‌گذاشتی و دانش‌آموزان در هر مکان و هر زمانی که می‌خواستند می‌توانستند با آن دسترسی داشته باشند و بارها فیلم‌ها را نگاه کنند تا متوجه شوند، اما این نیاز به اینترنت پر سرعت و رایگان دارد (M9).		

نتیجه‌گیری

با گسترش فناوری‌های نوین و نفوذ آن‌ها به ابعاد مختلف زندگی انسان، نظام‌های آموزشی نیز از تأثیرات این فناوری‌ها مصون نمانده‌اند و دستخوش تحولات گسترده‌ای شده‌اند. به همین دلیل نظام‌های آموزشی مختلف اهتمام زیادی به کاربست فناوری‌های اطلاعات و ارتباط (فاوا) در فرآیندهای آموزشی و یاددهی-یادگیری داشته و هزینه‌های متعددی را صرف دستیابی به اموری مانند آموزش‌های مجازی و الکترونیکی نموده‌اند. با این وجود استفاده از این فناوری‌ها در امر آموزش نیازمند آماده‌سازی، فراهم‌سازی و استفاده بهینه از منابع مالی، مادی، اطلاعاتی و انسانی، زیرساخت‌ها، شرایط و الزامات متعددی است.

از طرفی تغییر و تحول در زمینه‌های مختلف فناوریانه، اغلب به دو شکل ناگهانی، (پیش‌بینی نشده و برنامه‌ریزی نشده) و تغییر تدریجی (هدفمند و برنامه‌ریزی شده) صورت می‌گیرد. تغییرات ناگهانی چالش برانگیزتر هستند و گاهی مشکلات بیشتری را ایجاد می‌کنند. در زمینه آموزش نیز برخی تغییرات با برنامه‌ریزی قبلی و برخی بدون برنامه‌ریزی قبلی و به‌طور ناگهانی اتفاق می‌افتند. یکی از نمونه‌های عینی این امر، تغییر ناگهانی از آموزش حضوری به آموزش

الکترونیکی بوده که در پی فراگیری یک بیماری جهانی (کووید ۱۹) و لزوم تعطیلی بخشی یا تمام آموزش‌های حضوری، برای ممانعت از گسترش بیماری بوده است. این تغییر ناگهانی و پیش‌بینی نشده باعث ایجاد مسائل و مشکلات فراوانی در زمینه‌های مختلف سخت‌افزاری و نرم‌افزاری برای دولت‌ها، نظام‌های آموزشی، معلمان، دانش‌آموزان و خانواده‌ها شده است. با توجه به ادامه بخشی یا حتی تمام آموزش‌ها به صورت الکترونیکی، بعد از پایان دوره مذکور، به دلیل شرایط آب و هوایی، بهینه‌سازی مصرف منابع و مهم‌تر از آن، برتری نسبی آنها از آموزش‌های حضوری و ظرفیت‌های متعدد این گونه آموزش‌ها، بررسی کارآمدی و اثربخشی آنها برای اصلاح و بهبود آنها ضرورت دارد. از این‌رو بررسی و تحلیل تجربه زیسته معلمانی که به‌طور عینی و عملی اقدام به برگزاری این دوره‌ها نموده‌اند، می‌تواند کمک کند تا با شناسایی موانع، مشکلات، چالش‌ها و فرصت‌های این آموزش‌ها، اقدام به طراحی، اجرا و ارزشیابی اثربخش و کارآمد آنها نمود. بنابراین در این پژوهش، از طریق تحلیل تجربه زیسته دبیران متوسطه اول، برخی از موانع و مشکلات این آموزش‌ها شناسایی و راهکارهای مناسب ارائه شد است.

با توجه به داده‌های جدول ۲، تحلیل مضامین حاصل از تجربه زیسته دبیران مورد بررسی در زمینه مضمون فراگیر مشکلات گذار از آموزش‌های حضوری به آموزش‌های الکترونیکی، ۸۲ مضمون پایه، در قالب ۱۴ مضمون سازماندهنده سطح ۱ و ۴ مضمون سازماندهنده سطح ۲ شامل مشکلات انسانی (مضامین سطح ۱ دانشی، توانشی و نگرشی)، فرهنگی/اجتماعی (مضامین سطح ۱ فرهنگی و اجتماعی)، زیرساختی (مضامین سطح ۱ سخت‌افزاری و نرم‌افزاری، مادی، مالی، سازمانی-اداری) و آموزشی/درسی (مضامین سطح ۱ هدف‌ها، محتوا و مواد آموزشی، روش‌های تدریس و ارزشیابی) استخراج شد. این مطالعه نشان داد که گذار از آموزش حضوری به الکترونیکی با چالش‌های متعددی در سطوح زیرساختی، انسانی، آموزشی/درسی و فرهنگی/اجتماعی همراه بوده است. تجربه زیسته دبیران مورد بررسی حاکی از نبود آمادگی روانی و مهارتی، ضعف در زیرساخت‌های فنی، عدم اجرای ارزیابی عادلانه، کاهش ارتباط انسانی و ضعف محتوای الکترونیکی متناسب با اهداف آموزشی بوده که لازم است این موارد مورد تأمل و توجه مسئولان و برنامه‌ریزان آموزشی قرار گرفته و راهکارهای مناسب برای مرتفع‌سازی آنها ارائه شود.

با توجه به این‌که آموزش‌های الکترونیکی در شرایط بحران کرونا، بیشتر به شکل واکنشی اضطراری بدون آمادگی قبلی و نه به عنوان الگویی آموزشی و تربیتی از پیش طراحی و برنامه‌ریزی شده بود (هاگس^۱ و همکاران، ۲۰۲۰)، برای طراحی، اجرا و ارزشیابی مناسب این آموزش‌ها لازم است نکات متعددی مورد توجه قرار گیرد. ترست و هالن^۲ (۲۰۲۰) و کبریت‌چی^۳ و همکاران (۲۰۱۷)، موفقیت در پیاده‌سازی آموزش الکترونیکی را نیازمند تلفیق چند مؤلفه کلیدی، شامل آمادگی فناورانه، افزایش شایستگی‌های دیجیتالی معلمان، طراحی آموزشی مبتنی بر یادگیرنده، حمایت سازمانی و فرهنگی، و ارزشیابی تکوینی و مستمر دانسته‌اند. در این پژوهش نیز تحلیل تجربه زیسته معلمان نشان داده که بخشی از این مؤلفه‌ها یا مورد توجه قرار نگرفته یا به صورت ناکارآمد پیاده‌سازی شده‌اند. یکی از مهم‌ترین یافته‌ها، ناتوانی معلمان در بهره‌گیری مؤثر از ابزارهای الکترونیکی، به ویژه در امر آموزش زبان فارسی بوده است. این امر نشان‌دهنده ضرورت گنجاندن آموزش الکترونیکی و فناوری آموزشی در دوره‌های ضمن خدمت و توانمندسازی فرهنگیان است. پژوهش‌های جهانی نیز بر این موضوع تأکید دارند که آموزش‌های متمرکز بر یادگیری در شرایط اضطراری باید بر توسعه شایستگی‌های فناورانه و طراحی سناریوهای یادگیری تعاملی تمرکز داشته باشند (ال ازوای و همکاران، ۲۰۱۶). از طرفی عدم ارتباط انسانی رودررو و یا به عبارت دیگر فقدان حس حضور می‌تواند تعاملات انسانی را با چالشی جدی و سوءتفاهمات زیادی همراه کند، حال اگر این مسئله در آموزش رخ دهد، مشکلات ناشی از آن گسترده‌تر و عمیق‌تر خواهد بود، چنان که تحلیل داده‌ها نشان داد، فقدان حس حضور غالباً مشکلات متعددی در پی

1. Hodges
2. Trust & Whalen
3. Kebritchi

داشته است که در پژوهش مختاری و خردمند (۱۴۰۴)، نیز این موضوع به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است. از سوی دیگر، فقدان عدالت آموزشی به دلیل نبود دسترسی عادلانه برای همه دانش آموزان به اینترنت، گوشی هوشمند یا لپ تاپ، فاصله آموزشی را تشدید کرده است. این مسئله، به ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته‌ای مانند اغلب روستاهای محروم کشور ما، اهمیت مضاعفی دارد. این یافته‌ها با پژوهش‌های مشابه انجام گرفته در کشورهای در حال توسعه، از جمله نتایج پژوهش اندرسون^۱ (۲۰۰۸) هم خوانی دارد. در مجموع برداشت حاصل از تحلیل مضمون تجارب زیسته دبیران مورد بررسی نشان داده است که آموزش‌های الکترونیکی تنها از طریق فراهم‌سازی ابزارهای فنی محقق نمی‌شود، بلکه نیازمند رویکردی سیستمی است که در آن مهارت، فرهنگ، سیاست‌گذاری، طراحی آموزشی و عدالت اجتماعی، به طور تعاملی و هم‌افزا عمل کنند. برای دستیابی به آموزش باکیفیت در بسترهای الکترونیکی، نیاز است که تجربه‌های دوران کرونا به عنوان فرصت‌های یادگیری مورد بهره‌برداری قرار گیرد. بنابراین با توجه به اهمیت، ضرورت و سایر ملاحظات این آموزش‌ها لازم است سیاستگذاران، برنامه‌ریزان، مدیران و مجریان این آموزش‌ها، هنگام طراحی، اجرا و ارزشیابی به موارد مطرح شده در این پژوهش توجه نمایند. نتایج این پژوهش، در ابعاد مختلف چالش‌ها، موانع و مشکلات آموزش‌های الکترونیکی، با نتایج پژوهش‌هایی که در بخش پیشینه، به آنها اشاره شد، از جمله نتایج پژوهش‌های صادقی و دهقانی (۱۴۰۱)، آل محمد و درستی (۲۰۲۳)، عرب‌مختاری (۱۴۰۱)، البرزی و همکاران (۱۴۰۰)، یزدی و میرحیدری (۱۴۰۰)، قربان‌پور لنگجانی (۱۴۰۰)، سلیمی و فردین (۱۳۹۹)، عباسی و همکاران (۱۳۹۹)، کندلا و گرندا (۲۰۲۳)، ونی و همکاران (۲۰۲۱)، سایر و نایر (۲۰۲۰) و بایلی و لی (۲۰۲۰)، هم‌خوانی داشته است.

با توجه به موارد مذکور، پیشنهادهای زیر برای اجرای کارآمد و اثربخش آموزش‌های مجازی ارائه می‌شود: ۱. تدوین و اجرای برنامه‌های جامع توانمندسازی دیجیتال برای معلمان، به ویژه در زمینه‌ی طراحی محتوای تعاملی برای آموزش. برگزاری دوره‌های آموزشی برای معلمان در زمینه‌ی استفاده از برنامه‌های آموزشی و ابزارهای آنلاین می‌تواند به بهبود کیفیت تدریس کمک کند. محتوای درسی باید به طور ویژه برای آموزش آنلاین طراحی شود، با توجه به نیازهای خاص این روش تدریس و حفظ توجه دانش‌آموزان و افزایش انگیزه‌ی آنان. استفاده از محتوای تعاملی، بازی‌های آموزشی و مسابقات آنلاین می‌تواند باعث جذاب‌تر شدن مطالب و یادگیری بهتر شود. ۲. توسعه زیرساخت‌های فنی در مناطق کم‌برخوردار با حمایت نهادهای ملی و محلی. برای حل مشکل ضعف اتصال اینترنت، نیاز است که زیرساخت‌های اینترنتی در مناطق مختلف کشور بهبود یابد. دولت می‌تواند با سرمایه‌گذاری در توسعه اینترنت پرسرعت و گسترش پوشش شبکه، این مشکل را کاهش دهد. در مناطق دورافتاده، ارائه اینترنت ارزان‌تر و حتی برنامه‌هایی برای اشتراک اینترنت همراه در مدارس می‌تواند مؤثر باشد. برای حل مشکلات مالی خانواده‌ها، دولت می‌تواند اقدام به تأمین تبلت‌ها یا لپ‌تاپ‌های ارزان‌قیمت برای دانش‌آموزان کم‌بضاعت نماید. همچنین، برخی مدارس و مؤسسات آموزشی می‌توانند از کمک‌های خیریه یا حمایت‌های بخش خصوصی بهره‌برداری کنند تا دانش‌آموزان کم‌بضاعت بتوانند به دستگاه‌های لازم برای آموزش آنلاین دسترسی داشته باشند. ۳. تقویت تعاملات اجتماعی. به منظور کاهش مشکلات ارتباطی و اجتماعی دانش‌آموزان، پیشنهاد می‌شود از بسترهای آنلاین برای برگزاری جلسات گروهی، گفت‌وگو و تبادل نظر استفاده شود. برگزاری جلسات مشاوره و حمایت‌های روانی برای دانش‌آموزان، جهت مقابله با احساس انزوا و فشارهای ناشی از آموزش مجازی، ضروری است. ارتقاء فرهنگ استفاده از فضای مجازی برای برگزاری رویدادهای اجتماعی مانند همایش‌ها، سخنرانی‌ها یا جلسات مشاوره‌ای می‌تواند به تعاملات اجتماعی دانش‌آموزان کمک کند. ۴. ایجاد پلتفرم‌های بومی‌شده آموزشی که نیازهای درسی را پاسخ دهند. ۵. اصلاح ارزشیابی‌های الکترونیکی با رویکردهای کیفی و تکوینی، متناسب با دروس انسانی، افزایش همکاری بین وزارت آموزش و پرورش، دانشگاه فرهنگیان و مراکز رشد فناوری آموزشی.

منابع

- آل محمد، منا و درستی، امیرعلی. (۱۴۰۲). واکاوی و تحلیل تجارب معلمان از گذار به آموزش مجازی در دوران کرونا. فصلنامه رویکردی نو بر آموزش کودکان، ۵ (۱): ۱۱۰-۱۰۱.
<https://doi.org/10.22034/naes.2022.366104.1281>
- البرزی، محبوبه، محمدی، مهدی، ناصری جهرمی، رضا، صفری، مریم و میرغفاری، فاطمه. (۱۴۰۰). تجارب معلمان دوره ابتدایی از چالش‌های تغییر آموزش سنتی به آموزش مجازی در دوران شیوع ویروس کرونا. مجله مطالعات آموزش و یادگیری، ۱۳ (۱): ۱۹-۱. <https://doi.org/10.22099/jsli.2021.6310>
- حمیدی‌زاده، کتابیون، خسروبیگی، حدیث، جودکی، فاطمه و درامامی، فاطمه (۱۴۰۲). بررسی تجربه زیسته دانشجومعلمان از کاربرد فناوری در آموزش مجازی. فصلنامه توسعه حرفه‌ای معلم، ۸ (۳): ۱۴-۱.
https://journals.cfu.ac.ir/article_3234.html
- سلیمی، سمانه و فردین، محمدعلی. (۱۳۹۹). نقش ویروس کرونا در آموزش مجازی، با تأکید بر فرصت‌ها و چالش‌ها. پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی، ۸ (۲): ۶۰-۴۹.
<https://doi.org/10.30473/etl.2020.53489.3249>
- صادقی، زهرا و دهقانی، مرضیه. (۱۴۰۱). واکاوی تجارب معلمان دوره ابتدایی از آموزش مجازی در زمان شیوع ویروس کرونا، مطالعه پدیدارشناسی. دو فصلنامه نظریه و عمل در برنامه‌درسی، ۱۰ (۱۹): ۲۰۴-۱۶۳.
<https://doi.org/10.22034/tpcj>
- عباسی، فهیمه، حجازی، الهه و حکیم‌زاده، رضوان. (۱۳۹۹). تجربه زیسته معلمان دوره ابتدایی از فرصت‌ها و چالش‌های تدریس در شبکه آموزشی دانش‌آموزان (شاد): یک مطالعه پدیدارشناسی. تدریس پژوهی، ۸ (۳): ۲۴-۱.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24765686.1399.8.3.1.0>
- عرب مختاری، فاطمه. (۱۴۰۱). تجربه زیسته معلمان ابتدایی از آموزش مجازی در دوران شیوع کرونا: یک مطالعه پدیدارشناختی. فصلنامه مطالعات سیاست‌گذاری تربیت معلم، ۵ (۴): ۹-۳.
https://journals.cfu.ac.ir/article_2623.html
- قربان‌پور لقمجانی، امیر. (۱۴۰۰). بررسی تجربه زیسته دانشجویان از آموزش مجازی در دوران همه‌گیری کووید ۱۹. نشریه رویش روانشناسی، ۱۰ (۸): ۴۴-۳۳.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.2383353.1400.10.8.18.2>
- کریمی، مینا. (۱۴۰۰). تحلیل پدیدارشناسانه تجارب زیسته اساتید و دانشجویان از آموزش مجازی در نظام آموزش عالی ایران. فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی، ۱۱ (۴): ۱۷۴-۱۵۳.
<http://dorl.net/dor/20.1001.1.22285318.1400.11.4.8.2>
- مختاری، مریم و خردمند، صیاد (۱۴۰۴). دانش‌آموزان و جامعه‌پذیری نارسا در آموزش مجازی، یک مطالعه کیفی. فصلنامه مطالعات سیاست‌گذاری تربیت معلم، ۷ (۲): ۴۴-۱۹.
<https://doi.org/10.48310/edup.2024.15677.1405>
- مولایی قولنجی، یعقوب. (۱۳۹۹). بررسی چالش‌ها و مشکلات تدریس فضای مجازی در ایام شیوع ویروس کرونا از دیدگاه معلمان ایران. اولین کنفرانس ملی پژوهش‌های کاربردی در فرآیند تعلیم و تربیت. میناب.
<https://civilica.com/doc/1116579>
- نورمحمد آبادچی، زهرا. (۱۴۰۱). مفهوم مدرسه مجازی و مزایا و معایب آن برای معلمان و دانش‌آموزان. پنجمین همایش بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی. همدان.
<https://civilica.com/doc/1651304>
- نوری حسن‌وند، فاطمه، ندری، حامد، ندری، پیمان و علیپور، فرید (۱۴۰۲). ارزیابی و عوامل تمایل تداوم استفاده از آموزش و یادگیری الکترونیکی در بین دانشجویان معلمان آموزش ابتدایی استان لرستان. فصلنامه مطالعات سیاست‌گذاری تربیت معلم، ۶ (۲): ۵۳-۴۱.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.26457725.1402.6.2.3.1>

یزدی، اسماء و میرحیدری، اشرف. (۱۴۰۱). بررسی فرصت ها و تهدیدهای آموزش مجازی در دوران همه گیری کرونا از دیدگاه دانشجومعلمان دانشگاه فرهنگیان. پژوهش در تربیت معلم. ۵ (۱). ۳۴-۹
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.26457725.1401.5.1.1.0>

References

- Al-Azawei, A., Parslow, P., & Lundqvist, K. (2016). Barriers and opportunities of e-learning implementation in Iraq: A case of public universities. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 17 (5), 126–146.
<https://doi.org/10.19173/irrodl.v17i5.2501>
- Anderson, T. (2008). *The theory and practice of online learning* (2nd ed.). Athabasca University Press. <https://www.aupress.ca/app/uploads/120146>
- Attuquayefio, S. N. B., Aboagye-Darko, D., & Okronipa, A. Q. (2025). An integrative model to enhance students' satisfaction in the use of e-learning systems in a developing country context. *International Journal of Educational Management*, 39 (2), 488–506.
<http://dx.doi.org/10.1108/ijem-10-2023-0494>
- Bailey, D. R., & Lee, A. R. (2020). Learning from experience in the midst of COVID-19: Benefits, challenges, and strategies in online teaching. *Computer-Assisted Language Learning Electronic Journal*, 21 (2), 178–198. <https://www.researchgate.net/journal/CALL-EJ-2187-9036?>
- Bender, L. (2020). *Key messages and actions for COVID-19 prevention and control in schools* (Interim guidance). UNICEF.
- Candela, G. A. V., & Granda, G. K. A. (2023). Lived Experiences of Teachers in the Transition From Face-To-Face to Virtual Class During the Covid-19 Pandemic. *Ciencia Latina Revista Científica Multidisciplinar*, 7 (5), 9865–9886. https://doi.org/10.37811/cl_rcm.v7i5.8552
- Cao, C., Li, Y., Zhao, L., & Li, Y. (2025). New inequality in equality: An empirical study on the effects of device and physical environment appropriateness divide on E-learning outcomes. *Technological Forecasting and Social Change*, 219.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0040162525002872>.
- Falowo, R. O. (2007). Factors Impeding Implementation of Web-Based Distance Learning. *AACE Journal*, 15 (3), 315–338. <https://www.researchgate.net/publication/228982721>
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *Creative Education*, 11 (7), 12-1. <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>
- Kebritchi, M., Lipschuetz, A., & Santiago, L. (2017). Issues and challenges for teaching successful online courses in higher education. *Journal of Educational Technology Systems*, 46 (1), 4–29. <https://doi.org/10.1177/0047239516661713>
- Pan, L., Zhang, X., Hu, X., Ding, F., & Liang, C. (2025). Human-computer interaction on virtual reality-based training system for vascular interventional surgery. *Computer Methods and Programs in Biomedicine*, 265. <https://doi.org/10.1016/j.cmpb.2025.108731>
- Sari, T., & Nayır, F. (2020). Challenges in Distance Education During the (COVID-19) Pandemic Period. *Qualitative Research in Education*, 9 (3), 328–360.
<https://doi.org/10.17583/qre.2020.5872>
- Skvortsova, A., Stiel, S., Afshar, K., Rower, H. A. A., Bausewein, C., Hartigan, I., Saab, M. M., Martins Pereira, S., Hernández-Marrero, P., Hrdlicka, J., Wild, J., Rusinová, K., Loučka, M., Hrdlickova, M., & Palliative Care Research Group. (2025). Acceptability of virtual reality for training health professions students in serious illness communication: A cross-sectional study with educators. *PEC Innovation*, 7.
<https://doi.org/10.1016/j.pecinn.2025.100411>

- Trust, T., & Whalen, J. (2020). Should teachers be trained in emergency remote teaching? Lessons learned from the COVID-19 pandemic. *Journal of Technology and Teacher Education*, 28 (2), 189-199. <https://doi.org/10.70725/307718pkpjuu>
- Vianez, A., Marques, A., Loureiro, J., & Veloso Gomes, P. (2025). Military stress management training using virtual reality: A systematic review and Delphi method. *Computers in Human Behavior Reports*, 19. <https://doi.org/10.1016/j.chbr.2025.100734>
- Wani, T. A., Nabi, S., & Shah, H. (2022). Lived experience of virtual learning spaces amid COVID-19 Outbreak: A case of Public Secondary Schools in Kashmir. *Journal of Positive School Psychology*, 6 (3), 7804–7815.
<https://journalppw.com/index.php/jpsp/article/view/4718>